

МР «Горный улус» Республики Саха (Якутия)

МБОУ «Джикимдинская СОШ им. Софр.П.Данилова»

«Рассмотрено» на заседании МО учителей гуманитарного цикла протокол № _____ от _____ руководитель МО: _____ (Данилова Р.Г.) «__» _____ 2021 год	«Согласовано» Заместитель директора по УР: _____ (Кузьмина Е.М.) «__» _____ 2021 год	«Утверждаю» Приказ № _____ от _____ Директор МБОУ «Джикимдинская СОШ им.Софр.П. Данилова»: _____ (Саввин А.А.) «__» _____ 2021 год
---	---	--

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

Урока Духовности

«Саха – Айыы киһитэ»

Уровень образования (класс): 8

Количество часов: 35

Учитель: Кузьмина Елена Михайловна

Программа разработана на основе авторской программы **Надежды Михайловны Николаевой**

Анны Прокопьевны Деляевой 2012

Быһаары сурук

8 кылааска Духуобунас уруоктарын былаана, сүннүүнэн, методист-учуутал, саха итэҕэлин чинчийээччи Василий Романович Ларионов «Саха – Айыы киһитэ» диэн 1998 сыллаахха бэчээттэммит улэтигэр (көмө кинигэтигэр) толору олобуурар. Бу духуобунас уруогун биир сүрүн хайысхатын үрдүк таһымна таһааран үөрэтиигэ олук уурар аналлаах торум быһыытынан таһылынна. Көмө кинигэ саха киһитин, оҕотун личноһун сайыннарар педагогика (методика) бастакы барылын быһыытынан оноһуллубута. Онон үөрэнээччи 8 кылааска Саха киһитин түрдүн-ууһун, дьылбатын, төрүт духовнай култууратын-Айыы үөрэҕин, саха Ньургун Айыы уолун уонна саха кэрэ Айыы кыһын туһунан төрүт өйдөбүллэри дириҥэтэн үөрэтэригэр олук ууруллар. Оҕолор бу саастарыгар өй-санаа, эт- хаан өттүнэн уларыыларыгар бу ис хоһоонунан толору сөптөөх хайысханан буолара ирдэнэр.

Киһи личноһа итэҕэл - духовнай култуура көмөтүнэн күүһүнэн, төрдүн - ууһун удьуордаан, көлүөнэттэн көлүөнэҕэ сайдар. Саха киһитин сайдыытын быһаары төрүт, сүрүн күүһүнэн буолар. Ол иһин киһини үөрэтиини төрүт өйдөбүлтэн саҕаланар.

Хайысха ис хоһоонун арыыы анардас темаларынан эрэ наардаммата. Манна практической дьарыктар үксүн дьыэҕэ үлэ быһыытынан бэриллэллэр. Холобур, дневник толоруута, темалары дириҥэтэр уус – уран айымньылары, үлэлэри ааҕыы о.д.а. Ону таһынан көрдөрөр – иһитиннэрэр быыстапкалары, уруок таһынан чааһынан хааччахтаммат тэрээһиннэри көңүл тэрийиэххэ сөп.

Туһаныллар литература:

1. Ларионов, В.Р. Саха – Айыы киһитэ. – Дьокуускай, Кудук, 1998. - 219 с.
2. Ксенофонов, Г.В. Ураанхай сахалар.
3. Эргис, Г.У. Исторические предания и рассказы якутов.
4. Афанасьев, Л.А. – Тэрис, Павлов А.Н. – Дабыл айыы үөрэҕэр сыһыаннаах кинигэлэрэ, үлэлэрэ.
5. Захарова, Д. Сизэр-туом алгыстара
6. Тэрис. Айыы үөрэҕэ. – Дьокуускай, 1993
7. Баишев, И.Г. Айыы тыына. – Дьокуускай, 1993
8. Кулаковской, А.Е. Научные труды. – Якутск, 1979
9. Сосин, И. Сизэр-туом алгыстара, 1996

10. Винокуров, У.А. Биһиги сахалар. – Дьокуускай, 1992
11. Кулаковской, А.Е. Кырасыабай кыыс.
12. Ийэбэ, кыска, дыахтарга сыһыаны ойуулуур уус-уран айымньылар.
13. Сыромятникова, А. Дьүөгэлиилэр
14. Кистэлэн күүс – сирдээх олох, чөл турук, айар-тутар абылан сурунаала.

Календарнай – тематическай былаан

№	Уруок тиэмэтэ	Чааһа	Күнэ-дыыла	Буолбута	Уруок сүрүн Уруок ытыллар көрүнгө	Ытыллар миэстэтэ
«Аар Айыы үөрэбэ» – 13 чаас						
1.	Аар Айыы үөрэбэ диэн тугуй? Духуобунас диэн тугуй?	1	07.09		- Айыы үөрэбэ сир-майгы үрдээһинин үөрэбэ, киһитийи үөрэбэ буоларын өйдөтүү; -Духуобунас төһө да кут-сүр, өй-санаа, майгы-сигили эйгэтэ буолбутун иһин, дынг олохтон, тулалыыр эйгэттэн, уопсай уйгуттан уһуйулан киһи олобун сирдиир аналлаабын өйдөтүү, быһаары;	
2.	Аар Айыы итэбэлин сүрүн өйдөбүллэрэ	1	14.09		-Аар Айыылары, күүстээх тыллары, сирдээби үтүө иччилэри билиһиннэри, өйдөтүү. -Кэпсэтиһи, барбыты хатылааһын	Айылбаба тахсыы
3.	«Айыы» уонна «Аньыы»	1	21.09		-Сырдык, хараҥа күүстэр. Айыы уонна аньыы араастарын өйдөтүү. -Бэлиэтэни, барбыты хатылааһын.	
4	«Саха – Айыы киһитэ».	1	28.09		-Предмет ис хобооно уонна суолтата. «Саха – Айыы киһитэ» диэн тобо ааттаммыта. -Кэпсэтиһи.	

5	Саха – Айыы кийитин төрдө – ууһа.	1	05.10		-Саха Индоиран арийдарыттан төрүттээбэ. Хууннар, түүрдэр, монголлар сахаттан төрүттээхтэрэ. Ураанхай саха. Саха билинни Саха сиригэр кэлэн олохсуйуута. -Кэпсэтиһии,бэлиэтэнии.	
6	Саха сиригэр нууччалар кэлиилэрин үөрэтии сана хайысхата.	1	12.10		-Тыгын Ил государствоны тэрийиини саҕалааһына.Ыраактаабылаах Россия саханы күүс өттүнэн сэриилээн ылыыта. Улахан нуучча омуга кыра саха омугар сыһыана.	
7	Саха – Айыы кийитин төрүт духовнай культурата – Айыы үөрэбэ.	1	19.10		-Саха төрүт духовнай культурата – Айыы итэбэлэ, Айыы үөрэбэ. Ёйдөбүлэ тугу үөрэтэрэ. Айыы итэбэлэ Азия омуктарын духовнай культуратын биир былыргы салаата.	
8	Айыы үөрэбэр айылҕаттан тахсыбыт иччи.	1	26.10		-Кийини тулалаан турар хамсаабат айылҕа күүһэ – иччитэ. Кийини тулалаан турар хамсыыр айылҕа күүһэ – иччитэ. Күүстээх Ийэ сир күүһэ – иччитэ.Кийи уонна кийи дьиэтин,тиэргэнин иччилэрэ.	
9	Айыы үөрэбэр айылҕаттан тахсыбыт абааһы, айыы.	1	09.11		-Абааһы – айылҕа куһаҕан күүһэ.Айыы - айылҕа үчүгэй күүһэ. Айыы үөрэбэ,олонхо саха дирин өйө, философията,идиологията.	
	Айыы үөрэбэ – Саха – Айыы кийитин сайыннарар төрүт үөрэбэ.	1	16.11		Айыы үөрэбэ – Саха – Айыы кийитин сайдыытын төрүт үөрэбэ. Айыылар кийини сайыннарар ситимнэрэ.	
	Айыы үөрэбин салаата кут – сүр үөрэбэ.	1	23.11		-Үс кут туһунан саха өйдөбүлэ. Сүр – кийи ис дууһатын күүһүн өйдөбүлэ. Сүрдэр мустар тыын эттэрэ.	
	Саха ис күүһүн туһанар ураты ньымалара.	1	30.11		-Саха – Айыы кийитэ тыыннаах буолар сүрү-күүһэ. Алгыс, андаҕар,кырыыс.	

Саха – Айыы киьитин күүһүн итэбэйии, идеал оностуу.	1	07.12		-Киьи күүһэ айылҕа күүһүн баһыйан, технократиянан алдьатан,бэйэтэ өлөр – сүтэр кризиска кириитэ. Саханы өлөртөн – сүтэртэн быыһаатабына «Киһи быыһыа» диэччилэр. Саха – Айыы киһитин күүһүн итэбэйии,идеал оностуу.	
Олоҕо ытык эйгэтэ – 7 чаас					
Саха героической эпоха олонхо	1	14.12		-Лиэксийэ, аудио запись нөнгүө олонхону иһитиннэри.	
Олонхоҕо Айыы дьоно	1	21.12		-Айыы дьонун таҥаа-саба, ырыата-тойуга. -Ырыаны истии, ырытыһы.	
Олонхоҕо аллараа дойду олохтоохторо.	1	28.12		-Аллараа дойду абааһыларын ырыата – тойуга, дьүһүнэ- бодото. Аудионан истии,ырытыһы.	
Олонхоҕо кэпсэнэр үс дойду.	1	11.01		-Олонхоҕо үс дойду ойууланыыта. Аабы,бэлиэтэни,Кэпсэтиһи.	
Талба талааннаах дьон олонхоһуттар.	1	18.01		-Ийэ олонхоһуттары билиһиннэри, толорор олонхолоруттан истии.	
Олонхоһут биир дойдулаахтарбыт.	1	25.01		-Куорунай улуһун олонхоһуттара кэпсэтиһи, Көрдуурүүлэ (бөлөбүнэн)	
Куорунай олонхолоро.	1	01.02		-«Куорунай олонхолоро» кинигэни туһанан улууспут киэн туттар олонхолорун билси.	
Олоххо бэлэмнээх буолуу – 15 чаас					

Саха Ньургун Айыы уолун идеала.	1	08.02		-Саха Ньургун Айыы уолун идеала Дьулуруйар Ньургун Боотур. Саха национальной героһа – Манчаары Баһылай. Норуот ырыата «Уол оҕо барахсан».	
Уол оҕо этин – сиинин сайыннарыыта.	1	15.02		-Саха киһи уңуоҕа, этэ – сиинэ сайдарыгар суолта биэрэрэ. Саха айылҕаҕа сылдьан бултааһына, үлэлээһинэ. Саха оонньуулар.	
Саха Ньургун уола – ыраас, чэбэр.	1	22.02		-Айыы үөрэҕэр олобуран удьуорунан ыраас, чэбэр буолуу. Арыгы саха киһитин, саха омугун эһэр кирэ. Уолан киһи этэ – сиинэ, таҥаһа, дьийэтэ- уота. Ёйүнэн – санаанан ыраас буолуу.	
Уол оҕо Ньургун Айыы уола – көрсүө, сэмэй, дьохун киһи.	1	01.03		-Аан дьааһын ситиминэн олобуран киэн кэбүстээх киһи. Тыгын Дархан. Көрсүө, сэмэй, дьохун киһи.	
Уол оҕо ньургуна ийэҕэ, дьахтарга, ийэҕэ сыһыана.	1	15.03		Уол оҕо ньургуна ийэҕэ, дьахтарга, ийэҕэ, сыһыана. Уол оҕо ньургунун маннайгы таптала.	
Саха Ньургун Айыы уола – үлэһит бэрдэ.	1	22.03		-Үлэ уолан киһиэхэ суолтата. Айыы үөрэбинэн үлэ идэтин баһылааһын. Ыччат идэни талыыта. Уолан киһи сылгыны ийтиитэ. Бултааһын.	
Саха Кэрэ Айыы кыһа.	1	05.04		-Саха Кэрэ Айыы кыһын идеала - Туйаарыма Куо. Кыыс тас көстүүтүн кэрэтэ.	
Саха кыһын кэрэтэ – бастын, мааны майгытыгар.	1	12.04		-Саха кыһын кэрэтин күүһэ – майгытыгар. Кыыс сэмэй сыһыана. Кэрэ Айыы кыыс этин-сиинин сайдыыта.	
Саха кэрэ кыһын нарын-намчы дьарыга, ыраас таптала, ийэ буоларга бэлэмнэниитэ.	1	19.04		-Саха кэрэ кыһын нарын-намчы дьарыга, ыраас таптала, ийэ буоларга бэлэмнэниитэ. Саха дьахтарын көрдөрөр үлэлэри туһаныы (быыстапка тэрийи).	

Киһи сиргэ кэлбит аналыгар сүрүн ирдэбиллэр.	1	26.04		-Кут –сүр эргиирэ. Киһи орто дойдуга кэлбит аналын толороругар айылҕа сокуоннарын сөпкө тутуһан олоруохтаабын өйдөтүү.	
Ийэ,аҕа буолар анал.	1	03.05		-Уол, кыыс оҕону чопчулаан үөрэтии. Дьиэ кэргэн аҕа баһылыга, үчүгэй ийэ буоларга оҕо эрдэхтэн бэлэмнэнии.	
Дьонно сыһыан.	1	10.05		-Дьонно үтүөтүк сыһыаннаһар туһунан кэпсэтиһии. Аар Айыы үөрэбэ.	
Сизэр - майгы	1	17.05		-Олоххо сыһыаны онорботторун курдук олук ууруу: сымыйалааһыны, уорааһыны, куһаҕан дьаллыкка үлүһүйүүнү утарыы.	
Чөл олох	1	24.05		Чөл олох доруобуйа туһатын быһаарыы. Киһи бэйэтин кэскилин туһугар чөл олоһу тутуһуохтаабын өйдөтүү.	
Хатылааһын уруок	1	31.05			